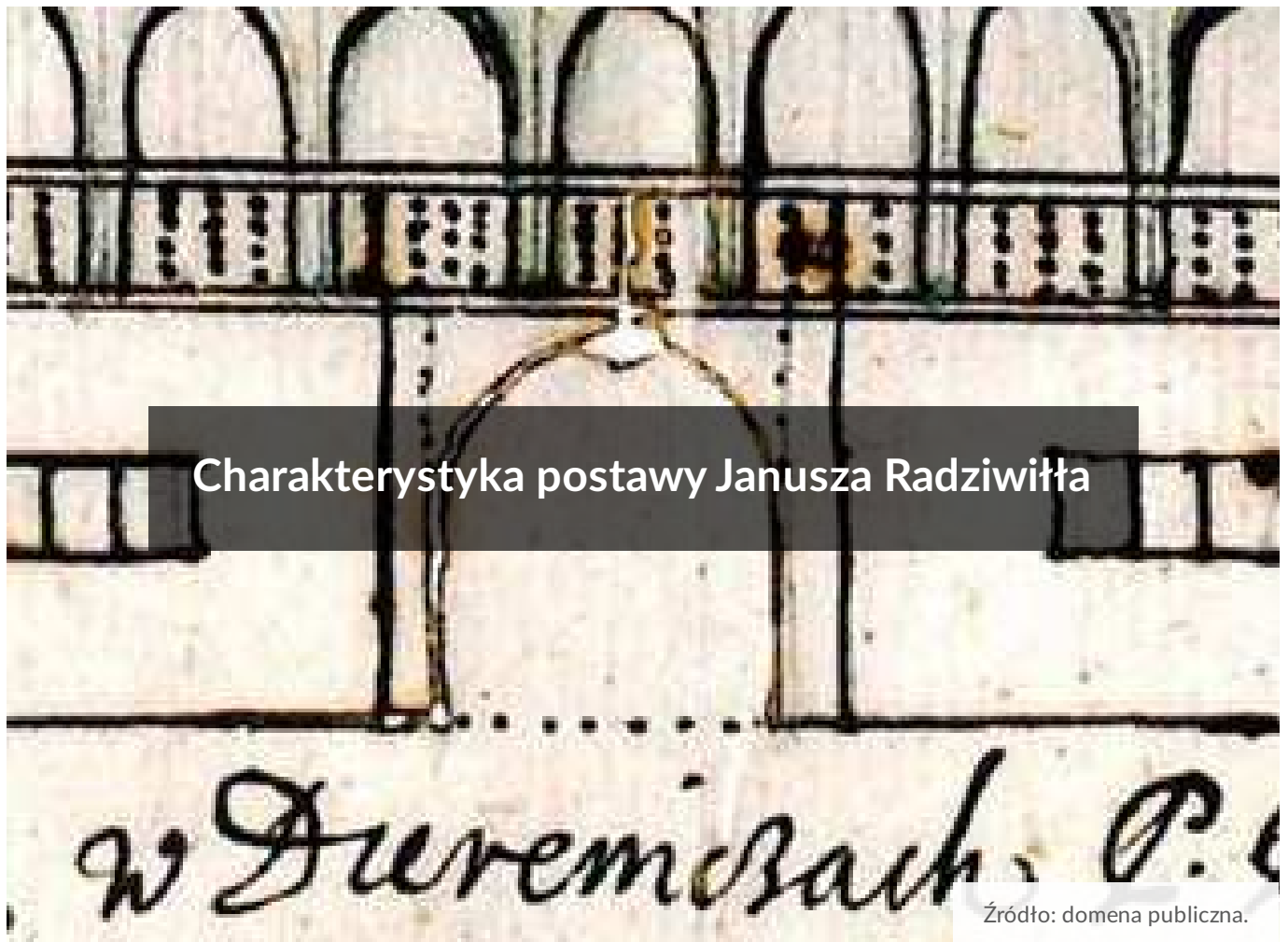

Charakterystyka postawy Janusza Radziwiłła

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Audiobook](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Stanisław Mackiewicz, *Dom Radziwiłłów*, Warszawa 1990, s. 99–100.
- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 1, Warszawa 2003, s. 275–278.
- Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 2, Warszawa 2003, s. 475–477.

Janusz Radziwiłł to postać historyczna, wielki hetman litewski, kluczowa postać konfliktu polsko-szwedzkiego. Henryk Sienkiewicz, zachowując podstawowe elementy jego biografii, wzbogacił ją o elementy fikcyjne, tworząc tym samym niezwykle silną literacką osobowość.

Jakie jest znaczenie tej postaci w powieści? Jak zinterpretować zachowania, postawy i przemyślenia Radziwiłła, by zrekonstruować jego charakter i system wartości? Co postać ta mówi nam o znaczeniu ludzkich wyborów?

Twoje cele

- Scharakteryzujesz postać Janusza Radziwiłła w powieści *Potop* Henryka Sienkiewicza.
- Ocenisz działania i system przekonań Radziwiłła.
- Określisz rolę i znaczenie postaci Radziwiłła w powieści Sienkiewicza.

Przeczytaj

Janusz Radziwiłł prawdziwy

Janusz Radziwiłł

Źródło: domena publiczna.

Janusz Radziwiłł (1612-1655) – książę, hetman wielki litewski, wojewoda wileński pełniący wiele różnorodnych i istotnych funkcji państwowych. Pochodził z zamożnej rodziny [magnatów](#) litewskich o wielowiekowej tradycji. Dlatego otrzymał gruntowną edukację za granicą Polski: studiował m.in. na uniwersytecie w Lipsku oraz w Lejdzie. W tym czasie kształcił się również w sztuce prowadzenia wojny. Po powrocie do kraju uformował swoją pierwszą chorągiew [husarską](#).

Janusz Radziwiłł podczas swojego życia umiejętnie łączył funkcje polityczne (był m.in. [podkomorzym](#) na dworze Władysława IV, posłem na ziemiach wileńskich, starostą żmudzkiem oraz

senatorem) i wojskowe. W 1646 r. przypadł mu zaszczytny tytuł hetmana polnego litewskiego. Wyróżnienie to otrzymał za wcześniejsze zasługi na polach bitew (brał udział m.in. w zwycięskiej dla Litwinów bitwie o Smoleńsk w 1633 r.). Już jako marszałek dowodzący armią Wielkiego Księstwa Litewskiego wsławił się zwycięskimi walkami z Kozakami. Podczas kampanii w 1651 r. rozbił wojska kozackie i zajął Kijów.

Kluczowe wydarzenia w biografii Janusza Radziwiłła zaczęły się od ataku wojsk rosyjskich na terytorium Rzeczypospolitej w 1654 r. Wobec przeważających sił nieprzyjaciela marszałek przegrał wiele kluczowych bitew, a także stracił strategicznie ważną twierdzę w Smoleńsku, a następnie w 1655 r. Wilno. Klęska ta i rozbięcie części wojsk litewskich bardzo mocno nadszarpnęły reputację Radziwiłła.

Równoległe na Polskę najechali Szwedzi. Radziwiłł widząc, że jego ojczyzna nie ma militarnych szans w starciu z dwoma potężnymi agresorami, postanowił 20

października 1655 r. w Kiejdanach podpisać słynną ugodę ze Szwedami. Układ ten został zawarty bez protekcji ówczesnego króla Jana Kazimierza, co formalnie uczyniło – dla lwiej części szlachty oraz króla Polski – z Radziwiłła zdrajcę, który oddał bez walki całe Wielkie Księstwo Litewskie królowi szwedzkiemu Karolowi Gustawowi X.

Od tego momentu Radziwiłł musiał toczyć bratobójcze walki z wieloma wielkimi polskimi rodami szlacheckimi (m.in. z Sapiehami). Pokonany w licznych potyczkach, ograbiony z majątku i uzależniony od wątpliwej szwedzkiej pomocy zmarł w nocy z 30 na 31 grudnia 1655 r. podczas przygotowań do obrony Tykocina przed armią Jana Kazimierza. Został prawdopodobnie otruty.

Daniel Schultz, *Portret Janusza Radziwiłła*, 1652–1654

Źródło: domena publiczna.

Sienkiewiczowska kreacja Janusza Radziwiłła

To głównie do tych faktów z życia Janusza Radziwiłła odnosi się Henryk Sienkiewicz w *Potopie*. Obecnie, wśród badaczy literatury oraz historyków, panuje jednoznaczne przekonanie, że autor *Latarnika* celowo przejawiał panującą ówczesnie złą sytuację w kraju. W swojej powieści przedstawił on tragiczny (nie do końca zgodny z prawdą historyczną) obraz kondycji Rzeczypospolitej w czasie najazdu Szwedów.

Tendencyjnie i niesprawiedliwie potraktował także Sienkiewicz samego Radziwiłła. W *Potopie* Radziwiłł przedstawiony jest jako zadufany w sobie, [makiaweliczny](#) i pyszny magnat, którego głównym marzeniem jest objęcie tronu kosztem zdrady własnego narodu. Pisarz kompletnie pominął skomplikowaną sytuację polityczną, wobec której stanął wówczas marszałek litewski. W kontekście jednoczesnego zagrożenia ze strony dwóch potężnych najeźdźców, Radziwiłł najprawdopodobniej celowo podjął się wyrafinowanej gry politycznej, której częścią miał być niesławny układ ze Szwedami w Kiejdanach.

” Stanisław Mackiewicz

Dom Radziwiłłów

Sienkiewicz kochał Radziwiłłów, bo właśnie uosabiali w jego oczach Polską majestatyczność, ale nie był w stanie wyzbyć się pewnego anachronizmu w ocenie polityki Janusza Radziwiłła (...) Nie doceniał dwóch czynników: po pierwsze tego, że Litwa w 1655 r. jeszcze całkowicie Polską nie była. Stąd Radziwiłł mógł mieć przymus moralny nie pozwalający na gubienie Litwy dla ratowania Polski. (...) Sienkiewicz nie tylko nie docenia, iż Radziwiłł miał nie tylko prawo, lecz i obowiązek, według poglądów swych czasów, do troszczenia się o Litwę bardziej niż o Polskę; Sienkiewicz nie docenia także grozy położenia Litwy w lipcu 1655 r. (...) Oto Opaliński stworzył wojsku szwedzkiemu drogę do podboju Korony, to jest Polski, a na Litwie wojska rosyjskie zajęły i spaliły cały nieomal kraj z wyjątkiem jego części zachodniej. Wiemy przecież, że radziwiłłowski Nieśwież bronił się wtedy, oblężony i otoczony przez Rosjan. Hetman litewski stanął więc przed dylematem: wojna na dwa fronty czy też rozejm ze Szwedami i uderzenie na Rosję. Wybrał to drugie i my go z tego rozgrzeszamy. Sienkiewicz przeciwnie. Uważa, że Januszem Radziwiłłem kierowało nie poczucie obowiązku i obawa przed wojną na dwa fronty, lecz ambicja i tylko ambicja.

Źródło: Stanisław Mackiewicz, *Dom Radziwiłłów*, Warszawa 1990, s. 99–100.

Potop

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DKKui1AEE>

Nagranie nawiązujące do lekcji z fragmentem *Potopu* H. Sienkiewicza.

Po odjeździe posłów i wojewody wendeńskiego ksiązę chwycił brzemienne troskami czoło w obie dłonie i począł chodzić szybkimi krokami po komnacie... [...] Straszliwy niepokój targał duszę Radziwiła.

Zdawało mu się chwilami, że prócz niego jest jeszcze ktoś i chodzi za nim, i szepce mu do ucha: „Opuszczenie, ubóstwo, a do tego hańba...” Wszakże on, wojewoda wileński i hetman wielki, już był zdeptany i upokorzony! Kto by przypuszczał wczoraj, że w całej Koronie i Litwie, ba! w całym świecie, znajdzie się człowiek, który by śmiał zakrzyknąć mu do oczu: „Zdrajca!” [...] Może, gdyby wszedł do owej sali, w której odbywała się uczta, usłyszałby jeszcze, jak echo wśród gzymsów i pod sklepieniami powtarza: „Zdrajca! Zdrajca!” I gniew szalony, wściekły chwycił chwilami za pierś oligarchy. Nozdrza jego rozdymały się, oczy ciskały błyskawice, żyły występowały na czole. Kto tu śmie stawiać opór jego woli?... Rozszalała myśl stawiała mu przed oczy obraz kar i mąk dla buntowników, którzy ośmielili się nie iść jak pies za jego nogami. [...]

W komnacie pociemniało, bo na knotach świec osiadły grzyby, jeno przez okna wpływało srebrne światło księżyca. Radziwił wpatrzył się w te blaski i zamyślił się głęboko. Z wolna poczęło się coś mącić w tych blaskach, wstawały jakieś postacie i coraz ich było więcej, aż w końcu ujrzał ksiązę jakoby wojska idące ku sobie z górnych szlaków szeroką księżycową drogą. Idą pułki pancerne, husarskie i lekkie

petyhorskie, las chorągwi płynie nad nimi, a na czele jedzie jakiś człowiek bez hełmu na głowie, widocznie triumfator wracający po wojnie zwycięskiej. Cisza naokoło, a książę słyszy wyraźnie głos wojska i ludu. „Vivat defensor patriae! vivat defensor patriae!” [wiwat defensor patrie] Wojska zbliżają się coraz więcej; już twarz wodza można rozpoznać. Buławę trzyma w ręku; z liczby buńczuków poznać, że to hetman wielki.

– W imię Ojca i Syna! – woła książę – to Sapieha, to wojewoda witebski! A gdzie ja jestem? – i co mnie przeznaczono?

– Hańbę! – szepce sumienie.

– Litwę! – odpowiada pycha.

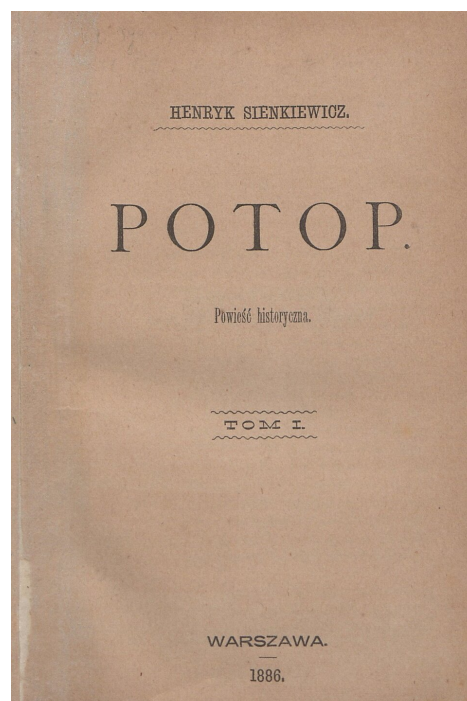
Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 1, Warszawa 2003, s. 275–278.

” Henryk Sienkiewicz

Potop

Nagranie dostępne pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DKKui1AEE>

Nagranie nawiązujące do lekcji z fragmentem *Potopu* H. Sienkiewicza.

I widział ów książę cały swój upadek, całą nędzę i poniżenie, widział ów dawny wojownik zwycięzca całą klęskę, i cierpienia jego były tak niezmierne, że chyba z jego grzechami mogły się porównać. Bo prócz tego, jako [Oresta erynie](#), tak jego szarpały wyrzuty sumienia, a nie było nigdzie na świecie takowej świątyni, do której mógłby się przed nimi schronić. [...] Gdy nieprzyjaciele naszli ojczyznę ze wszystkich stron, gdy nad jej losem nieszczęsnym, nad jej bólami i krwią przelaną litowały się obce narody – on, hetman wielki litewski, zamiast ruszyć w pole, zamiast poświęcić jej ostatnią kroplę krwi, zamiast świat zdziwić jak [Leonidas](#), jak [Temistokles](#), zamiast zastawić ostatni [kontusz](#) jak Sapięha, związał się z jednym z nieprzyjaciół i przeciwko matce, przeciwko własnemu panu podniósł świętokradzką rękę i ubroczył we krwi bliskiej, drogiej... On to wszystko uczynił, a teraz jest u kresu nie tylko hańby, ale i życia, porachunku bliski, tam, na tamtej stronie... Co go tam czeka?

Włos jeżył mu się na głowie, gdy o tym myślał. Bo gdy podnosił rękę na ojczyznę, sam sobie wydawał się w stosunku do niej wielki, a teraz zmieniło się wszystko. Teraz on zmałał, a natomiast ta Rzeczpospolita, wstając z prochu i krwi, wydawała mu się jakaś wielka i coraz większa, grozą tajemniczą pokryta, świętego majestatu pełna, straszna. I rosła ciągle jeszcze w jego oczach, i olbrzymiała coraz więcej. Czuł się wobec niej prochem i jako książę, i jako hetman, i jako Radziwiłł. [...] Gdy te myśli huczały mu w głowie, strach go brał przed tą matką, przed tą Rzeczpospolitą, bo nie poznawał jej rysów, tak dawniej dobrotliwych i łagodnych. Duch się w nim łamał i w piersiach zamieszkało mu przerażenie. Chwilami myślał, że otacza go całkiem inny kraj, inni ludzie. Przez oblężone mury dochodziło to wszystko, co się w oblężonej Rzeczypospolitej działo, a działy się rzeczy dziwne

i przerażające. Rozpoczęła się wojna na śmierć i życie przeciw Szwedom i zdrajcom – tym straszniejsza, że przez nikogo nie przewidywana. Rzeczpospolita poczęła karać. Było w tym coś z gniewu bożego za obrażony majestat. [...]

Wtedy po raz pierwszy spadła zasłona z jego oczu i ujrzał odmienioną twarz ojczyzny, już nie matki, ale karzącej królowej. [...] Wszyscy, którzy pozostali jej wierni i służyli z serca i duszy, poszli w górę i wyrastali coraz bardziej, kto przeciw niej grzeszył – upadał.

„Więc nie wolno myśleć nikomu – mówił sobie książę – ni o wyniesieniu własnym, ni rodu swego, jeno żywot, siły i miłość trzeba jej ofiarować?”

Źródło: Henryk Sienkiewicz, *Potop*, t. 2, Warszawa 2003, s. 475–477.

Słownik

kontusz

(węg. *köntös*) – staropolski wierzchni strój męski, długa suknia zapinana z przodu, z rozciętymi rękawami (definicja na podstawie słownika PWN)

magnat

(łac. *magnatus* – dostojnik) – przedstawiciel najwyższej warstwy stanu szlacheckiego w państwie polsko-litewskim XVI–XVIII w., w Królestwie Węgier – XV–XIX w.

makiawelizm

(od nazwiska Niccolo Machiavellego) – postępowanie w myśl zasady „cel uświęca środki”, brak skrupułów, cynizm, przewrotność w realizowaniu zamiarów uznanych za właściwe

Audiobook

Konstruowanie pracy na temat:

Wykorzystując przytoczone fragmenty *Potopu* Henryka Sienkiewicza oraz znajomość całego utworu, scharakteryzuj postawę Janusza Radziwiła.

Polecenie 1

Napisz spójną charakterystykę postaci. Wcześniej jednak dokonaj dogłębnej analizy poszczególnych elementów zaproponowanych w pierwszym kroku audiobooka.

system wartości

polityczne zamiary

metody działania

metody działania

znaczenie postaci w powieści

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PlwmnzGk8>

Analiza tematu

Po uważnym przeczytaniu tematu stwierdzam, że charakteryzując postawę bohatera, powinienem wyjaśnić następujące zagadnienia:

– polityczne zamiary Radziwiła w obliczu szwedzkiego najazdu;

- system wartości, którym kieruje się książę;
- metody, jakimi posługuje się bohater;
- rysy osobowości i charakteru odsłaniane przez jego wewnętrzne rozważania;
- znaczenie postaci w powieści.

Warto też umiejscowić oba przytoczone fragmenty w całym utworze oraz wątku bohatera (pomogą mi w tym informacje podane w kwadratowych nawiasach) i zastanowić się, czy w postawie Radziwiłła następuje jakaś zmiana (czy jest bohaterem dynamicznym).

Wstęp

Przedstawiam bohatera. Określam jego typ i rolę w powieści.

Wyjaśniam kontekst historyczny.

Janusz Radziwiłł to postać historyczna, ale Sienkiewicz, zachowując podstawowe elementy biografii wielkiego hetmana litewskiego, wzbogacił swojego bohatera o cechy fikcyjne. Uzyskał dzięki temu portret człowieka obdarzonego silną, dynamiczną osobowością. W *Potopie* wątek księcia jest ważnym ogniwem fabuły. W planie historycznym Radziwiłł to kluczowa postać konfliktu polsko-szwedzkiego, reprezentuje bowiem grupę magnatów gotowych zdradzić kraj dla własnych korzyści, głównie władzy. Stanowi też przeciwagę patriotów, np. Sapiehy czy Czarnieckiego.

Na płaszczyźnie fikcyjnej czyny księcia mają istotny wpływ na losy głównego bohatera powieści, Kmicica, który walcząc z wojewodą wileńskim, będzie toczył bój o własną duszę, zmagając się z całym zestawem przywar Polski szlacheckiej – m.in. pychą, warcholstwem, prywatą.

Rozwinięcie

Rozpaczynam od nakreślenia sylwetki bohatera na podstawie całego utworu, gdyż dzięki temu analiza podanych fragmentów uzyska odpowiedni kontekst.

Krok 1.

Dokładniej przedstawiam bohatera, opinie na jego temat oraz jego system wartości.

Wojewoda wileński i wielki hetman litewski to potężny i wpływowy magnat. Zanim pojawi się na powieściowej scenie, poznajemy opinie o nim wypowiediane przez innych bohaterów (charakterystyka pośrednia). Radziwiłł słynie, nie tylko na Litwie, jako mężny wojownik i znakomity wódz, wsławiony w wielu bitwach i ceniony przez żołnierzy, np. Wołodyjowskiego. W obliczu szwedzkiego najazdu, zwłaszcza klęski pod Ujściem, właśnie w nim wszyscy pokładają nadzieję na skuteczną walkę z wrogiem i ocalenie ojczyzny.

Pierwsze bezpośrednie spotkanie czytelnika z księciem częściowo potwierdza te oczekiwania. Radziwiłł gromadzi w Kiejdanach wojsko, skupia wokół siebie litewskich magnatów i wierną szlachtę. Jednak w oczach zebranych jawi się jako dumny, porywczy i gniewny wielmoża, któremu za ciasno na Litwie i który pragnie przede wszystkim zaspokożenia własnych ambicji. Marzy o większej świetności rodu Radziwiłłów i o koronie polskiej. Wzniesiony podczas pierwszej uczyty na zamku kiejdańskim toast na cześć Karola Gustawa dowodzi, że książę Janusz jest gotów na wszystko, by zrealizować swoje cele. Słuchając podszeptów własnych namiętności (żądzy władzy) oraz cynicznego Bogusława, odrzuca lojalność wobec Jana Kazimierza, wierność ojczyźnie i zdradza zaufanie oddanych mu ludzi.

Wszystkie następne działania bohatera to konsekwencje ogłoszonej podczas uczyty decyzji. Mimo że Radziwiłł nie otrzymuje takiego poparcia, na jakie liczył, sprzymierza się ze Szwedami i wikła kraj w bratobójczą walkę. Odtąd możemy obserwować stopniowy upadek magnata, który dając przykład odstępstwa i zdrady, sam ich doświadcza, opuszczają go bowiem sojusznicy, lekceważy król szwedzki, także Bogusław, a zamiast zwyciężyć, ponosi klęski.

Krok 2.

Pogłębiam charakterystykę bohatera, powołując się na jego zachowanie i stosunek do innych postaci.

Radziwiłł to postać demoniczna, przytłacza otaczających ludzi, potrafi zręcznie nimi manipulować. By zyskać przychyłność i wierność, hojnie nagradza zasłużonych żołnierzy. Szczególnym przykładem makiawelizmu księcia jest jego postępowanie wobec Kmicica. W tym miejscu należy wykazać się znajomością wątku, czyli przywołać niektóre zdarzenia.

Warto również wspomnieć o pozorach wielkoduszności i szlachetności, pod którymi kryje się okrucieństwo i bezprawie: skazanie pułkowników na

rozstrzelanie, doradzanie Bogusławowi, by otruł konfederatów, uwięzienie w Kiejdanach nieprzychylniej szlachty. Gdy nie wszystko układa się po myśli bohatera, wybucha niepohamowanym gniewem, a pojawiające się wtedy ataki astmy potęgują wrażenie, że mamy do czynienia z osobowością, której ambicje znacznie przewyższają możliwości.

Przedstawione okoliczności mogłyby świadczyć o tym, że wojewoda wileński to potwór bez serca i sumienia. Jednak Sienkiewicz pozwala nam wniknąć w głąb jego duszy i dostrzec człowieka targanego wątpliwościami.

Krok 3.

Interpretuję pierwszy z przytoczonych fragmentów *Potopu*.

Zwracam uwagę na emocje bohatera i ich przyczyny.

Fragment I przedstawia scenę, która miała miejsce w nocy, po uczcie, kiedy Radziwiłł ujawnił swój zamiar sprzymierzenia się z królem szwedzkim. Doznał jednak zawodu, gdyż zamiast ze spodziewanym poparciem szlachty spotkał się z potępieniem i sprzeciwem. Sienkiewicz za pomocą emocjonalnie nacechowanych określeń sugestywnie przedstawia uczucia bohatera: „gniew szalony, wściekły: Nozdrza jego rozdymały się, oczy ciskały błyskawice, żyły występowały na czole”.

Powodem wściekłości jest bezsilność księcia, który nie może pogodzić się z faktem, że nawet potęga i władza nie uchroniły go przed mianem zdrajcy wykrzyczanym wielokrotnie przez szlachtę po toaście. Następstwem tego gniewu jest pragnienie zemsty – hetman w wyobraźni widzi już „obraz kar i mąk dla buntowników”.

Przede wszystkim ogarnia go „straszliwy niepokój” wynikający z obawy o przyszłość, ale również ze świadomości, że przekroczył moralną granicę. Nie jest to przejaw poczucia winy czy skruchy, bowiem Radziwiłł nie zamierza zawrócić z obranej ścieżki. Boi się jednak klęski i kary („opuszczenie, ubóstwo”...). Obrazem tego lęku jest rozgrywająca się w romantycznej scenerii psychomachia. Nocą, w komnacie oświetlonej jedynie promieniami księżyca Radziwiłł w swoim umyśle słyszy tajemnicze głosy – pychy i sumienia. Pierwszy obiecuje mu sukces („Litwę!”), drugi przegraną („Hańbę!”).

W pobudzonej wyobraźni wojewody pojawia się wizja triumfu jego wroga, Sapiehy, podziwianego zbawcy ojczyzny („Vivat defensor patriae!”). Mimo że obraz ten ma

proroczy charakter (dowiedzie tego przyszłość), książę uzna go jedynie za przejaw chwilowej słabości. Warto zwrócić uwagę na widoczne podobieństwo tej wizji i jej znaczenia do wymowy jednej ze scen Makbeta, kiedy to tytułowej postaci tragedii Szekspira ukazuje się duch Banka. W obu przypadkach bohaterowie już uczynili pierwszy krok w stronę zła i w metaforyczny sposób uzewnętrzniają się ich niepokoje.

Rozgrywająca się w duszy hetmana walka wewnętrzna jest niezwykle przejmująca, głównie dzięki wyrazistemu ukazaniu sprzecznych emocji i wartości oraz zastosowaniu w tej scenie mowy pozornie zależnej, co pozwala wnikać w umysł i uczucia bohatera.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Dokonaj oceny postawy Radziwiłła wobec innych postaci powieści. Rozważ słuszność moralnych postaw i wyborów, których dokonał.

Audiobook

Polecenie 1

Przypomnij sobie informacje na temat mowy niezależnej i mowy pozornie zależnej. Następnie ustal to rozróżnienie w monologu wewnętrznym Radziwiłła oraz określ funkcjonalność tego użycia.

Dla zainteresowanych

Kwestia mowy niezależnej i pozornie zależnej została omówiona przy interpretacji powieści *Cudzoziemka*. Sprawdź, w jaki sposób.

[Cudzoziemka jako powieść psychologiczna](#)

mowa niezależna, cytat:

funkcja:

mowa pozornie zależna, cytat:

funkcja:

Polecenie 2

Na podstawie treści audiobooka i twojej znajomości powieści H. Sienkiewicza podaj możliwe przyczyny oraz intencje postępowania Radziwiłła.

Krok 4.

Interpretuję drugi fragment.

Akcentuję refleksyjny charakter rozmyślań postaci.

Druga scena rozgrywa się tuż przed śmiercią księcia, który jest świadom zbliżającego się końca, poniesionej porażki i dokonuje rozrachunku z własnym życiem. Owo rozliczenie następuje w monologu wewnętrznym wyodrębnionym w narracji personalnej (prowadzonej z punktu widzenia bohatera) przybierającej miejscami formę mowy pozornie zależnej. W ten sposób, podobnie jak w poprzednim fragmencie, pisarz daje nam możliwość spojrzenia oczyma hetmana na sytuację, do której sam doprowadził.

Monolog wewnętrzny pojawia się przede wszystkim w powieści. Jest to co najmniej kilkudzaniowy fragment tekstu będący przytoczeniem mowy wewnętrznej bohatera, utrzymany w mowie niezależnej bądź w mowie pozornie zależnej.

Radziwiłł nie tylko analizuje własne postępowanie i jego skutki, lecz także zaczyna rozumieć siłę wartości, którym się sprzeniewierzył. Widzi alegoryczne obrazy ojczyzny. Najpierw jest to matka, nad której losem nieszczęsnym, nad [...] bólami i krwią przelaną litowały się obce narody”.

Jednak w drugiej odsłonie pojawia się „Rzeczpospolita, wstająca z prochu i krwi [...] świętego majestatu pełna”, a w niej bohater dostrzega „odmienioną twarz ojczyzny [...], karzącej królowej”.

W tej zdumiewającej przemianie jest głęboki sens wiążący się z wiarą Sienkiewicza w zdolność odradzenia się Polski i Polaków, mobilizowania wszystkich sił w obliczu zagrożenia.

W zaprezentowanych w tej scenie rozmyślaniach pojawia się również refleksja na temat dwóch skontrastowanych ze sobą postaw wobec ojczyzny. Z jednej strony mamy zdrajców z Radziwiłłem na czele, który „przeciwko matce, przeciwko własnemu panu podniósł świętokradzką rękę. Tych spotyka zasłużona kara podobna do gniewu bożego za obrażony majestat”.

W przeciwieństwie do odstępców jaśnieją patrioci poświęcający się dla kraju wzorem Leonidasa i Temistoklesa. Nawiązanie do spartańskiego toposu i do

ateńskiego zwycięstwa nad Persami służy uwzniośnieniu heroicznego zmagania w walce ze Szwedami, nadaje im też wymiar uniwersalny – są kolejnym, i pewnie nie ostatnim, wcieleniem starożytnego, tyrtejskiego ideału.

Kontrast między ukazanymi postawami zaznacza się nie tylko w doborze oceniających określeń podporządkowanych opozycji zdrady i wierności. Widać go również w budowie zdań, np.: „Wszyscy, którzy pozostali jej wierni i służyli z serca i duszy, poszli w górę i wyrastali coraz bardziej, kto przeciw niej grzeszył – upadał”.

To wyraz bardzo prostego, baśniowego wręcz, przekonania o zwycięstwie dobra nad złem.

Umierający książę z całą jasnością dostrzega swoje położenie wyrażone słowami: „upadek, nędza i poniżenie”. Przyczyną tego stanu są, poza poniesioną fizycznie klęską, wyrzuty sumienia. Ich porównanie do erynii dręczących Orestesa, matkobójcę, potwierdza odwieczną prawdę, że żaden zbrodniarz nie uniknie kary wymierzonej mu przez własną duszę. Radziwiłł doświadcza też innych emocji: cierpi z powodu hańby, jaką się okrył, czuje przerażenie i własną nicość, także niepewność w obliczu śmierci. Tu również jest podobny do Makbeta, który w ostatnich chwilach widzi bezsens własnych poczynań.

Książę Janusz jako powieściowa postać jest naznaczony piętnem tragizmu. Dokonał kiedyś wyboru, którego zgubne konsekwencje pojął dopiero w obliczu śmierci. Zrozumienie błędów i nieodwracalności podjętych życiowych decyzji podkreślone zostało kluczowym słowem „zamiast”, powtarzającym się w zdaniu wyliczającym odrzucone przez Radziwiłła postawy („zamiast świat zadziwić jak Leonidas, jak Temistokles”) na rzecz zaspokojenia własnych ambicji. Ta, późna wprawdzie, świadomość hierarchii wartości, którym winien służyć człowiek i obywatel, jeszcze wyraźniej dochodzi do głosu w kończącym fragment retorycznym pytaniu.

Krok 5.

Podsumowuję rozważania, formułuję wnioski.

Janusz Radziwiłł to jedna z najciekawszych postaci w *Potopie*. Choć nie jest głównym bohaterem powieści, czyni ją bardziej interesującą i uniwersalną, gdyż wprowadza do niej szekspirowski motyw władzy i wpływu, jaki ma ona na człowieka. W postawie księcia uwidaczniają się ludzkie namiętności i ich skutki

zarówno wewnętrzne (zmiany charakteru i osobowości), jak i zewnętrzne (klęska, zło wyrządzone innym).

Istotny jest również etyczny wymiar dokonywanych przez człowieka wyborów, wyraziście ukazany w podanych fragmentach. Wewnętrzne rozterki Radziwiłła odzwierciedlają bowiem ludzką słabość, uleganie mirażom sukcesu kosztem trwałych i pozytywnych wartości.

W dziejowym kontekście postawa i losy hetmana współgrają z ideą utworu: nadrzędną racją jest wierność ojczyźnie, a zdrada zostaje ukarana. Świadomość, że mamy do czynienia z postacią historyczną, czyni powyższe przesłanie bardziej przekonującym i wiarygodnym.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 1

W formułowaniu charakterystyki postaci pomocne mogą okazać się nie tylko informacje pochodzące bezpośrednio od tej postaci, lecz także z otoczenia. Na podstawie przebiegu akcji i opinii innych postaci wypisz cechy Radziwiłła.

Cechy Radziwiłła wynikające z przebiegu akcji	Cechy Radziwiłła wynikające z opinii innych postaci
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>
<input type="text"/>	<input type="text"/>

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij, jakie znaczenie dla charakterystyki postaci Radziwiłła może mieć kontekst historyczny.

Praca domowa

Sformułuj szczegółową, liczącą co najmniej 250 słów, charakterystykę Janusza Radziwiłła.

Dla nauczyciela

Autor: Maria Gniłka-Somerlik

Przedmiot: Język polski

Temat: Charakterystyka postawy Janusza Radziwiłła

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

3) rozróżnia gatunki epickie, liryczne, dramatyczne i synkretyczne, w tym: gatunki poznane w szkole podstawowej oraz epos, odę, tragedię antyczną, psalm, kronikę, satyrę, sielankę, balladę, dramat romantyczny, powieść

poetycką, a także odmiany powieści i dramatu, wymienia ich podstawowe cechy gatunkowe;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

8) wykazuje się znajomością i zrozumieniem treści utworów wskazanych w podstawie programowej jako lektury obowiązkowe;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

10) rozpoznaje w utworze sposoby kreowania: świata przedstawionego (fabuły, bohaterów, akcji, wątków, motywów), narracji, sytuacji lirycznej; interpretuje je i wartościuje;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

16) rozpoznaje obecne w utworach literackich wartości uniwersalne i narodowe; określa ich rolę i związek z problematyką utworu oraz znaczenie dla budowania własnego systemu wartości.

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

4) określa wpływ starożytnego teatru greckiego na rozwój sztuki teatralnej; rozumie pojęcie katharsis i charakteryzuje jego rolę w kształtowaniu odbioru dzieła;

II. Kształcenie językowe.

1. Gramatyka języka polskiego. Uczeń:

1) wykorzystuje wiedzę z dziedziny fleksji, słowotwórstwa, frazeologii i składni w analizie i interpretacji tekstów oraz tworzeniu własnych wypowiedzi;

4. Ortografia i interpunkcja. Uczeń:

1) stosuje zasady ortografii i interpunkcji, w tym szczególnie: pisowni wielką i małą literą, pisowni łącznej i rozłącznej partykuły nie oraz partykuły -bym, -byś, -by z różnymi częściami mowy; pisowni zakończeń -ji, -ii, -i ; zapisu przedrostków roz-, bez-, wes-, wz-, ws-; pisowni przyimków złożonych; pisowni nosówek (a, ę) oraz połączeń om, on, em, en ; pisowni skrótów i skrótowców;

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

3) reaguje na przejawy agresji językowej, np. zadając pytania, prosząc o rozwinięcie lub uzasadnienie stanowiska, wykazując sprzeczność wypowiedzi;

IV. Samokształcenie.

1. rozwija umiejętność pracy samodzielnej między innymi przez przygotowanie różnorodnych form prezentacji własnego stanowiska;

2. porządkuje informacje w problemowe całości poprzez ich wartościowanie; syntetyzuje poznawane treści wokół problemu, tematu, zagadnienia oraz wykorzystuje je w swoich wypowiedziach;

Lektura obowiązkowa

25) Henryk Sienkiewicz, Potop;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- Zestawia biografię historycznej postaci Janusza Radziwiłła z postacią wykreowaną przez Henryka Sienkiewicza;
- wyjaśnia przyczynę kontrowersyjnych decyzji, jakie podjął hetman Radziwiłł;
- analizuje opinie otoczenia na temat Radziwiłła;
- formułuje rozszerzoną charakterystykę Janusza Radziwiłła.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- samouczek (tutorial).

Formy pracy:

- praca indywidualna.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją

Nauczyciel poleca uczniom, by przed lekcją przeczytali powieść *Potop* Henryka Sienkiewicza.

Faza wprowadzająca

Nauczyciel prezentuje uczniom „Wprowadzenie” do materiału oraz cele. Zapisuje temat na tablicy. Informuje uczniów, że lekcja będzie poświęcona na samodzielną pracę.

Faza realizacyjna

Praca z multimedium:

Uczniowie zapoznają się z samouczeniem (obie części „Audiobooka”). Wykonują polecenia i ćwiczenia przygotowujące do napisania rozszerzonej charakterystyki postaci Janusza Radziwiłła.

Faza podsumowująca

1. W fazie podsumowującej nauczyciel pyta uczniów o ich ewentualne wątpliwości, które pojawiły się podczas pracy z samouczeniem.
2. Nauczyciel informuje uczniów o pracy domowej. Ich zadaniem będzie sformułowanie charakterystyki postaci Janusza Radziwiłła według reguł

zaprezentowanych w samouczku. Nauczyciel może polecić uczniom użyteczne lektury i pomoce, które przydadzą się podczas pracy.

Praca domowa:

Sformułuj szczegółową, liczącą co najmniej 250 słów charakterystykę Janusza Radziwiła.

Materiały dodatkowe:

- *Jak przygotować i napisać interpretację? Poradnik*, dostępny na stronie: cke.gov.pl.
- *Janusz Radziwił. Zdrada czy ratunek za wszelką cenę?*, audycja radiowa poświęcona postaci Janusza Radziwiła, dostępna na stronie Polskiego Radia.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie mogą wykorzystać samouczek jako pomoc przy formułowaniu charakterystyki postaci.